

КОВИД 19:

**пандемија друштвених
ризика и несигурности**

Оињен Радоњић (уредник)

КОВИД 19: пандемија друштвених ризика и несијурности
Огњен Радоњић (уредник)
Београд 2021.

Издавач

Универзитет у Београду – Филозофски факултет
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача

Проф. др Миомир Деспотовић,
декан Филозофског факултета

Рецензенти

Проф. др Сретен Вујовић
Проф. др Миодраг Зец
Проф. др Ђокица Јовановић
Проф. др Бојан Жикић

Лектор

Ирена Поповић

Дизајн корица

Ивана Зорановић

Припрема за штампу

Досије студио, Београд

Штампа

ЈП Службени гласник, Београд

Тираж

200

ISBN 978-86-6427-171-4

Овај зборник је настао у оквиру научноистраживачког пројекта
Човек и друштво у време кризе, који финансира
Филозофски факултет Универзитета у Београду.

САДРЖАЈ

- 7 | *Оињен Радоњић*
Предговор
- I. Социоекономски изазови и дисторзије у високом образовању**
- 13 | *Владимир Илић*
Пандемија као природни експеримент и савремена социологија
- 31 | *Оињен Радоњић*
Пандемија вируса корона и растуће глобалне неједнакости
- 51 | *Мирјана Бобић*
Бити жена/мајка у време пандемије ковида 19 у Србији
- 69 | *Исидора Јарић*
Ендемијски паноптикум незнања: популистички менаџмент високог образовања у пандемијском убрзању
- II. Политички потреси и јавни дискурс**
- 89 | *Никола Самарџић*
Пандемија у игри ауторитарних сила. Нови безбедносни изазови и дилеме либералне демократије
- 103 | *Милан Вукомановић*
Српска православна црква и ковид 19: религијске, друштвене и политичке импликације пандемије
- 115 | *Наиша Јовановић Ајзенхамер*
Теоријски мизансцен за разумевање друштвених и политичких изазова у глобалној пандемији: претече и нове тенденције
- 135 | *Харис Дајч*
Глорификација колаборациониста у Србији уочи и за време пандемије
- 151 | *Мирјана Агамовић*
Ковид речник у јавном дискурсу

Исидора Јарић*

ЕНДЕМИЈСКИ ПАНОПТИКУМ НЕЗНАЊА: ПОПУЛИСТИЧКИ МЕНАџМЕНТ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА У ПАНДЕМИЈСКОМ УБРЗАЊУ

Апстракт: Пандемија вируса корона радикално је променила обресе свакодневице, али је и учинила видљивијим проблеме са којима већ дуже време као друштво одлажемо да се суочимо. У тексту се разматра начин на који популистички политички менаџмент на власти управља образовним системом, посебно високим образовањем, изградњом специфичне паноптичке управне структуре, у чијем центру се налази популистички лидер. Таква јасно централизована структура одлучивања опструираше и угрожава различите процесе у (високо)образовном пољу, од којих је можда најозбиљнији нарушавање аутономије универзитета.

Кључне речи: вирус корона, образовни систем, високо образовање, популизам, Србија

Пандемија вируса корона већ четрнаест месеци обликује реалност свакодневице намећући нам различита ограничења у социјалним контактима – ношење маски, социјално дистанцирање и четрнаестодневна изолација. Тај присилни режим понашања драстично је редуковао наше непосредне контакте са другима и додатно нагласио интимизам нове друштвености у настајању. Ипак, тај пандемијски искуствени социјални вакуум отворио је могућност да унутар сопствених интимних простора ретроспективно сагледамо многе процесе који су превише лако изгубили пажњу јавности, а који су у измењеним условима које диктира пандемија постали много видљивији. Један од тих процеса је и ендемија¹ бешчашћа и полтронства која је прожела све институције, укључујући и универзитет.

* Ванредна професорка Филозофског факултета Универзитета у Београду за ужу научну област Социологија, тежиште истраживања Социологија образовања. Адреса е-поште: ijaric@f.bg.ac.rs.

1 Ендемија представља појаву неке болести која захвата велики број особа на ограниченом простору, током неограниченог времена (Hrvatska enciklopedija, 2021).

Нова интимност, емоционална валенца и популистичко освајање политичког простора

Популизам је један од најчешће коришћених израза у савременим политичким расправама. На много начина он обликује јавно разумевање наших тренутних личних и колективних политичких искустава, која су посредована глобалним процесима трансформације: интимности (Gidens, 1992), приватности и традиционалних идеја друштвености, од идентитета обележеног припадношћу друштвеној класи и/или слоју до афективних маглина у којима настају нови „трибални“ облици друштвености (Maffessoli, 1996), од вертикалне организације хијерархијски структурираног друштва према хоризонтално организованом мрежном друштву (Castells, 2009). Ти структурни процеси, који отварају „радикалне могућности трансформације интимности“ (Giddens, 1992, 3), преобликују наше разумевање себе и веза које успостављамо са другима. Ипак, док с једне стране „трансформација интимности може бити субверзивна² (у односу на)... модерне институције“ (Giddens, 1992, 3), на начин који пружа подршку изградњи „социјалног света у којем ће емоционално испуњење заменити увећавање економског раста до крајњих граница“ (Giddens, 1992, 3) као императив друштвеног и привредног развоја, с друге стране, тај помак би могао еволуирати у репресивни начин који ограничава нашу способност да схватимо политичку и друштвену сложеност тренутка. У оба случаја то резултира напуштањем идеје о модерирању друштвеног живот кроз постизање друштвеног консензуса између супротстављених друштвених снага, који је омогућавао друштвени живот унутар одређених друштвених оквира у највећем делу људске историје. У новим околностима консензус је замењен неком врстом недовољно артикулисане афективне маглине (Maffessoli, 1996, 72–78), у оквиру које појединци остварују социјалну интеракцију на одређене теме, којима су, посредно или непосредно, погођени. Ипак, та нова флуидна друштвена стварност, која почива на афективној идентификацији уместо на друштвеном консензусу, не мора се манифестовати нужно у директним контактима појединаца лицем у лице. Може се чак потпуно деколективизовати/индивидуализовати стварањем дифузних унија које не захтевају пуно присуство оних који у њима учествују. У овом последњем случају, као и у првом, она се манифестује као одређени облик емпатије, која је најчешће само

2 Кроз повећање „демократизације интерперсоналног домена, на начин који је у потпуности компатибилан са демократијом у јавној сфери“ (Giddens, 1992, 3).

фрагментарна (Maffesoli, 1996, 73). Тај нови сензибилитет ствара својеврстан облик когнитивног и искуственог супстрата који омогућава „сусрет умова“ (Maffesoli, 1996, 74), који представља само још један израз разумевања у његовом најинтензивнијем смислу. То „разумевање“ омогућава стварање различитих супрасингуларних или супраиндивидуалних стварности (Maffesoli, 1996, 75) које пружају емоционално и ментално склониште онима који у њима учествују, као и место на коме је могуће успоставити аутентични људски контакт са другим људима усред свеукупног друштвеног отуђења. Ти облици нове друштвености представљају својеврсне афективне колективитете, које карактеришу флуидност, повремена окупљања, дисперзивност (Maffesoli, 1996, 76), флексибилност и разотуђујући ефекат који производе у индивидуалним животима својих протагониста. На друштвеном плану, то дубинско реструктурирање темеља односа са другим(а) производи значајне последице у разумевању политичког, у оквиру којег се јавно урушава у приватно, а и лично постаје „једина политика која постоји, једина политика са опипљивим означитељем или емоционалном валенцом“ (Giroux, 2006, 2).

У тако дубоко реструктурираним координатама друштвене стварности, „јавни интерес се модерира као гигантски *Reality TV Show* у коме се појам колективитета опажа као конгломерација приватних интереса... што резултира стварањем заједница које немају ништа заједничко осим једног узнемирујућег осећаја надоласеће опасности“ (Giroux, 2006, 3), која је свепрожимајућа. С друге стране, држава „изгледа да више није у стању да подржи појам друштвеног уговора који гарантује сигурну будућност“ (Giroux, 2006, 4) јер нема стабилан колективитет на коме може да заснује сопствену визију будућности, што додатно дестабилизује ионако уздрману веру појединаца у моћ и функционалност институција. Стога процес ширења сумњи у идеју да је колективно деловање кроз институције могуће, од интимних простора индивидуалних до супрасингуларних реалности нове квазијавности, прати прилагођавање грађана које доводи до тога да се они сада „организују углавном кроз заједничке страхове, а не кроз заједничке одговорности“ (Giroux, 2006, 2). У том смислу, ова аугментована интимност и њене политичке последице намећу се „не као антитеза цивилизацији посвећеној економском расту и техничкој контроли, већ као отелотворење њеног неуспеха“ (Giddens, 1992, 203).

„Политика која заговара одређену позицију“ (енг. *position politics*) у којој је уобичајено да странке и бирачко тело заузимају одређене позиције и кроз међусобни дијалог преговарају о могућем поли-

тичком решењу, у овој стварности у покрету уступа место „политици емоционалне валенце“ (енг. *valence politics*) (Bale, 2017; Hindmoor, 2004; Stokes, 1992; Stokes, 1963) која отвара простор за нове (популистичке) политичке актере који су способни да (ре)конституишу замишљени колективитет и флертују са њим.

Српски популистички паноптикум: сценографија за разарање друштва/универзитета

Иако сваки популистички дискурс личи на друге популизме, сваки садржи елементе који су обликовани његовом локалном изведбом и садржајима који су „у позитивној резонанци“ (Zaller, 1992) са осећањима и ставовима које је у неком облику већ заступао значајан део новоизмишљеног колективитета јер, у противном, конкретна политичка опција никада не би ни добила подршку већинског гласачког тела. Овако обликовано гласачко тело постаје снага и пасивни креатор популистичке политичке климе која ствара сопствене хероје – популистичке лидере који се самопромовишу као „аутентични“ представници замишљеног „народа“. Ту измишљену позицију они (популистички лидери) традиционално користе да монополишу пажњу јавности помоћу демагошких наратива о антиелитизму, расној и националној чистоти и напорима да ревитализују „традиционалне“ економске и политичке праксе у потрази за националним просперитетом. То карактерише и локалну, српску, интерпретацију³ популистичког наратива, уз још једну специфичност која је у директној вези са локалним историјским искуством.

Према историчарки Дубравки Стојановић, један од кључних проблема са којима се сусреће друштво Србије у савременом тренутку је проблем његове *демокрајизације* (Stojanović, 2010, 25)⁴. У

3 Тако, на пример, тренутно владајућа политичка партија Српска напредна странка на свом званичном веб-сајту каже: „Српска напредна странка је политичка организација јасног демократског опредељења, чији је циљ спровођење државотворне политике, заштита виталних националних интереса, унапређење људских права, реалан и убрзан економски развој“ (подвукла И. Ј.), (Српска напредна странка, 2021)

4 То потврђују и бројни извештаји. Чак у седам различитих извештаја објављених 2020. године „...понављају се исте оцене о стању демократије у Србији. Колико је вероватно да оне не одговарају стварности? Поготово када се зна да извештаји долазе са различитих страна – и од домаћих и од страних невладиних организација, али и од међународних организација са којима Србија сарађује и којима је ставила на располагање податке за њихову анализу“ (European Western Balkans, 2020). То се констатује у тексту „Скоро сви релевантни међу-

потрази за историјским објашњењем те „клиничке слике“ савременог друштва Србије она разматра радове историчара који се баве новијом историјом Србије и закључује да постоје „два опречна тумачења демократских потенцијала“ српског друштва и „два сасвим различита виђења новије српске историје“ (Stojanović, 2010, 25). Према једном тумачењу, друштво Србије је од свог настанка било отворено за западне концепте либерализма, парламентаризма и демократије захваљујући друштвено-политичкој елити која се образовала на западним универзитетима и те вредности уградила у све српске уставе од краја 19. века до почетка 20. века, а самим тим и парламентарне институције и демократску културу. Насупрот томе, према другом тумачењу, током новије историје Србије, све наведено⁵ је представљало само „фасаду која је скривала недемократске, предмодерне и ауторитарне начине владања, фасаду која је била нужна да би демократске државе Запада, у првом реду Француска и Енглеска, дипломатски подржале српске тежње за уједињењем“ (Stojanović, 2010, 26). Према тој интерпретацији, у друштву Србије демократија никада није била аутентични избор грађана већ пуко „средство остварења националног програма“ (Stojanović, 2010, 26). Управо из тих разлога „српска аграрна, патријархална, економски и друштвено заостала средина имала је у својој основи антииндивидуалистичке и

народни и домаћи извештаји у 2020. показују пад демократије у Србији“, објављеном на платформи *European Western Balkans*. На овом месту ћемо поменути само два најзначајнија.

Према мерењу *Индекса демократије* британског часописа *The Economist*, Србија бележи константан пад демократичности од 2013. до 2019. године (*Democracy Index 2006–19*, 2020, 19). (Категорије које се оцењују су: грађанске слободе, политичка култура, политичка партиципација, јавна управа и изборни процес и плурализам). Пад демократичности настављен је и након 2019. године, уз пад за читавих пет места, што је највећи забележен пад за Србију између две године за последњих пет година. Тиме се Србија позиционирала на само дно листе земаља које су сврстане у категорију *непошћуних демократија*.

У извештају *Nations in Transit* (2020) организације Фридом хаус (*Freedom House*), која се бави људским правима и промовисањем демократије у свету, Србија је прешла из категорије *делимично консолидована демократија* у групу транзиционих, односно *хибридних режима*, „у којима демократске институције углавном служе као фасада ауторитарној власти“ (*European Western Balkans*, 2020).

Према најновијем извештају организације Фридом хаус *Freedom in the World 2021: Democracy under Siege* (2021), Србија се налази међу 25 држава света у којима је забележен најзначајнији пад у области политичких права и грађанских слобода током последње деценије.

- 5 Усвајање либералних устава, парламентарних институција и демократских обичаја.

предмодерне вредности које су је чиниле ближом руском народњаштву, колективистичким, егалитаристичким, антимодернизацијским и антизападним пројектима него институционализованој парламентарној монархији“ (Stojanović, 2010, 27). Заговорници те интерпретације сматрају да то потврђују и све потоње државне организације друштва Србије, укључујући и ону социјалистичку, чију успешност и истрајност објашњавају као „последницу успешног споја егалитарних и антииндивидуалистичких традиција са новим ауторитарним поретком“ (Stojanović, 2010, 27).

Друштво Србије је 2012. године ушло у нову фазу артикулације сопствених популистичких политичких наратива унутар којих су, осим већ поменутих елемената антиелинизма, национализма/патриотизма и ревитализације националне економије, важно место заузели антидемократски елементи који се наслањају на локално историјско искуство. Ти елементи у политичким праксама свакодневице материјализују се у праксама идолопоклоничког односа према вођи и самоподразумевајућој „државној“ потреби за централизацијом власти. Доследно примењивани у различитим ситуацијама, ти елементи постају заштитни знак нове „напредне“ власти и два стуба развоја нове популистичке државне политике у Србији.

Од самог тренутка преузимања власти 2012. године један од највећих изазова са којим се Српска напредна странка суочила била је дефицитарна⁶ кадровска структура странке. Иако је сама странка прошла кроз значајну трансформацију⁷, током сада већ десетогодишњег периода владања, од самог ступања на власт определила се, највероватније због структуре чланства, за неку врсту паноптичког модела организације власти. Међутим, иако је паноптички модел, како констатује сам Џереми Бентам (Jeremy Bentham) примењив „на све установе где треба, у ограниченом и невеликом простору, држати под надзором одређени број особа“ (Bentham, 1802, 177), његова успешност и ефикасност зависе од квалитета његове изведбе и компетенција оних који се налазе на кључним контролним позицијама.⁸ Бентам описује паноптикум као архитектонски и оптички систем у чистом стању. То је нека врста „утопије о савршеном затвору“ (Фуко, 1997, 199) који чине зграда прстенастог облика и кула у њеном средишту. На кули се налазе велики прозори који гледају ка

6 У смислу малог броја високообразованих чланова и симпатизера странке.

7 Видети више о томе у Миладиновић (2020).

8 О томе пише и Фуко који каже: „Судбина управника Паноптикума повезана је са судбином оних које надзире... Нестручни лекар који би допустио ширење заразе... постао би прва жртва“ (Фуко, 1997, 199–200).

унутрашњости прстенастог здања, које је издељено на ћелије. Свака од ћелија распростире се целом ширином зграде и има по два прозора. Један прозор је окренут ка унутрашњости здања и стоји насупрот прозора централне куле. Кроз други прозор, који се налази на супротном зиду, у ћелију улази светлост. У свакој ћелији се налази по један затвореник, а све њих надзире један надзорник који је смештен у централној кули. То научно утемељено архитектонско решење, које одређеним размештајем просторних јединица омогућава да се све што се дешава унутар грађевине непрекидно види, „омогућава да вршење власти постане савршеније“ јер паноптички модел надзора/власти смањује „број оних који га/је спроводе, иако повећава број оних над којима се та власт врши... зато што стална пресија делује чак и пре него што се почине грешке... снага власти је управо у томе да никада не интервенише, да се врши спонтано и у тишини“. У том смислу, може се рећи да „паноптички модел појачава сваки апарат власти“ (Фуко, 1997, 200), што је и била главна интенција приликом стратешког осмишљавања и операционализације управљања од стране овог политичког актера.

Управљање високим образовањем: поглед из централне куле

Високо образовање представља део система образовања којим, у Републици Србији, управља ресорно министарство – Министарство за просвету, науку и технолошки развој. Статус тог дела образовног система је донекле различит од других делова јер, како је то артикулисао још Вилхем фон Хумболт (Wilhelm von Humboldt) почетком 19. века, „држава има ‘дужност да прибави’ средства за рад и развитак науке; ...има главни надзор над научним институтима, дужна је... да се стара да универзитетима обезбеди одговарајуће учитеље и да између универзитета, с једне стране, и академија и архива, с друге стране, долази до живахне размене и плодноне конкуренције; и као треће, држава мора да буде свесна да она, осим тога, у области науке не може ништа да учини (подвукла и превела И. Ј.)“ (Leissmann, 2008, 102). Дакле, од државе се очекује да подржава развој науке и наставе на универзитетима, али и да се не меша у унутаруниверзитетску организацију рада и истраживања, то јест да не доводи у питање аутономију универзитета. У том смислу увек је од стратешке важности очување здравог баланса односа између државе и академске заједнице која управља универзитетом, који гарантује неопходне услове за рад, али и слободу истраживања и мишљења.

С друге стране, паноптички модел власти наглашава важност позиције онога ко надзире придајући тој позицији одређену моћ да „обезбеди инфинитезималну организацију односа власти“ (Фуко, 1997, 210). Тако је ова нова „напредна“ физика власти, дефинисана паноптизмом, аугментовала конкретан симболички, али и оперативни значај позиције првог човека ресорног министарства.

Јавности до тада мало познат, Младен Шарчевић је на дужност министра за просвету, науку и технолошки развој ступио 2016. године. На ту функцију га је поставио тадашњи мандатар и премијер Републике Србије Александар Вучић. На истој функцији Шарчевић је остао и након реконструкције Владе 2017. године, када је дотадашњи премијер и председник Српске напредне странке Александар Вучић преузео функцију председника државе.

Компетенције које су препоручиле Младена Шарчевића, бар према његовој званичној биографији, за место министра просвете тичу се његовог рада у систему образовања, у којем је обављао послове професора географије, директора основне школе, руководиоца актива директора школа у Београду и члана матичних комисија за оснивање две школе (ОШ „Бранко Ћопић“ и XV београдске гимназије). Осим тога, у биографији министра Шарчевића се наводе и подаци о његовим приватним предузетничким успесима у пољу образовања у вези са основањем неколико приватних гимназија, укључујући и систем образовног центра „Руђер Бошковић“⁹, којим је и руководио.

Мандат министра Шарчевића остаће упамћен по марљивом дисциплиновању запослених у том ресору и бројним неодмереним изјавама попут, на пример, оне коју је дао у новембру 2017. године гостујући у емисији „Упитник“ на РТС-у, која је била посвећена вршњачком насиљу, у којој је изјавио да некој деци на челу пише „мучи ме“. Осим тога што та изјава открива узнемирујуће одсуство емпатије према жртвама вршњачког насиља првог човека ресорног министарства, она открива и да неспособност Министарства да осмисли и/или подржи програм за смањење вршњачког насиља долази ни мање ни више него „из централне куле“. У јуну 2018. године министар Шарчевић је привукао пажњу још једном изјавом. У интервјуу који је дао дневном листу *Информер* најавио је да ће сваки просветни радник бити кажњен ако „подстрекује хомосексуализам и учи децу да су бесполна бића“. Та необична изјава министра Шарчевића у којој

9 Занимљиво је споменути да се током скупштинске расправе приликом представљања експозеа 2016. године у јавности појавио податак, који никада није демантован, да је син тадашњег премијера Александра Вучића похађао гимназију „Руђер Бошковић“ (Istinomer, 2021).

користи социјално неприлагођен језички код изазвала је промптне реакције различитих актера, укључујући и два удружења „Да се зна!“ и „Гаутен-ЛГБТ“. У реакцији се истиче „да је забрињавајуће да министар задужен за образовање није упознат са основним појмовима који се тичу ЛГБТ заједнице ...'хомосексуализам' је давно превазиђен термин, будући да истополна сексуална оријентација није ни идеологија ни болест, те исто тако не може бити 'подстрекивана' јер ниједно дете нити особа не може да буде натерана да промени своју сексуалну оријентацију“ (Danas, 2018). Ипак, највећа штета почињена током мандата министра Шарчевића тиче се интервенција које су под његовим надзором учињене унутар законодавног система којим се регулишу различити делови система образовања.

Од преузимања власти до данас један од непромењених фокуса власти Српске напредне странке и некадашњег министра, а сада специјалног саветника Шарчевића, као њеног експонента у пољу образовања, било је „прилагођавање“ законодавног система потребама државно-страначког паноптикума. Примера ради, само током лета 2017. године експресно су усвојена два закона из области образовања (*Закон о основама система образовања и васпитања* и *Закон о високом образовању*), након непримерено кратких рокова за достављање примедби и јавну расправу, да би већ у новембру исте године скупштина усвојила још три измене и допуне постојећих закона (*Закон о предшколском васпитању и образовању*, *Закон о основном образовању и васпитању* и *Закон о средњем образовању и васпитању*) и још један потпуно нови закон (*Закон о дуалном образовању*), практично под истим непримереним условима као и претходна два. Иако се тим законима регулишу права и обавезе актера унутар различитих делова образовног система, све те законодавне интервенције повезује јасна интенција законодавца да централизује и контролише доношење одлука о различитим процесима који се одвијају у свим деловима образовног система, од предшколског до високог образовања.

Усвајање *Закон о високом образовању* изазвало је можда и највише полемика у јавности. Главне замерке које су изношене на рачун тог закона тичале су се два кључна проблема: (а) с једне стране, већ поменуте, јасне интенције законодавца да *централизује и монополише* процесе одлучивања и управљања у високом образовању, а (б) с друге стране, *нарушавања аутономије* универзитета. Тим поводом, тадашњи генерални секретар Националног савета за високо образовање Миодраг Поповић „оценио (је) да ће нова законска решења имати несагледиве последице по развој високог образовања. Он је подсетио да је у анализи Европске асоцијације универзитета, ауто-

номија универзитета у Србији релативно лоше оцењена, а да ће нова законска решења сигурно погоршати оцене у погледу организационе, академске и аутономије запошљавања“ (Danas, 2017).

Последице законом предвиђених паноптичких иновација власти у систему високог образовања постале су врло брзо јасно видљиве. Већ у марту 2018. године, након извршене екстерне евалуације, пет година након примања у чланство, Европска асоцијација за обезбеђење квалитета у високом образовању (*European Association for Quality Assurance in Higher Education* – ENQA) обавестила је Комисију за акредитацију и проверу квалитета (КАПК) да је комисија ENQA „закључила да укупни ниво усаглашености са Стандардима и смерницама за осигурање квалитета у европском простору високог образовања (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area* – ESG) није довољан (подвукла И. Ј.) да се обнови чланство КАПК-а у овој фази. КАПК показује напредак у одређеним областима, али постоје бројна питања која су забрињавајућа... Комисија је стога одлучила да именује КАПК за 'члана који се преиспитује'¹⁰ (подвукла И. Ј.) на период од две године.“¹¹

Уместо суочавања са непријатном поруком коју је ENQA послала на адресу „надзорне куле“, одговор на изазов пред којим се нашао КАПК и са њим систем високог образовања, први човек Министарства покушао је да разреши, како је сам изјавио, „оснивањем Националног тела за акредитацију (НАТ)“, којим је „створено... потпуно независно тело“ (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2020).

У октобру 2019. године, по истеку две године од донетог решења о промени статуса, ENQA комисија је спровела поновну екстерну евалуацију о чијем је исходу овог пута обавестила НАТ, чију улогу министар Шарчевић, непосредно пре објављивања решења, описује овако: „Раније смо имали Национални савет за високо образовање и Комисију за акредитацију и проверу квалитета, која није била независно тело. Систем је промењен доношењем Закона о високом образовању 2017. године... пријаве за акредитацију високошколских установа не иду више Министарству просвете већ НАТ-у, уплате за акредитацију такође директно том телу“ (Министарство просвете, науке и технолошког развоја, 2020).

10 „Member under review“.

11 Видети више о томе у допису Кристофа Гролимунда (Christoph Grolimund), председника ENQA, који је упућен Ђемалу Долићанину, председнику КАПК-а, 19. марта 2018. године (Grolimund, 2018).

Имајући у виду да се у члану 16 Закона о високом образовању каже: „Орган управљања Националног акредитационог тела је управни одбор. Управни одбор има седам чланова, које именује Влада, водећи рачуна о заступљености припадника оба пола... Члан управног одбора има право на накнаду за рад у износу који утврђује Влада“ (подвукла И. Ј.), идеја коју износи Шарчевић о „потпуно независном телу“ делује у најмању руку натегнуто. Ипак, та паноптичка интерпретација није импресионираола комисију ENQA која 28. фебруара 2020. године обавештава НАТ да „укупни ниво усаглашености са ESG-ом није довољан (подвукла И. Ј.) за обнављање чланства у ENQA у овој фази. Комисија је посебно забринута због питања у којима је постигнута само делимична усаглашеност са ESG-ом“. ¹² У једној од препорука Комисија се одређује и према променама насталим у међувремену: „агенцији се препоручује да ојача своју независност од... владе (подвукла И. Ј.)“.

Нажалост, пандемија вируса корона и појава првих случајева оболелих у Републици Србији у марту 2020. године нагло је прекинула било какву јавну полемику о тој теми, али и отворила гомилу нових које показују дисфункционалност паноптикума политичке странке на власти. Централно (од Министарства) организована онлајн настава за основну и средњу школу, која је емитована путем канала РТС-а учинила је транспарентним застареле методичке приступе настави и недостајуће компетенције наставника, уз чудне интерпретације историјских чињеница које су поједини наставници износили пред камерама. Оперативни министар Шарчевић је већ у априлу самоуверено изјавио да ће се „испити (на факултетима, прим. И. Ј.) одржавати у непосредном контакту“ јер „у нашем закону не постоји могућност полагања испита на даљину, те ће студенти испите полагати на факултетима, али уз све мере заштите. Министар наводи и да је у нашем образовном систему само два одсто факултетских програма акредитовано за полагање испита на даљину, али ће... Стратегија развоја образовања до 2030. године предвидети да се и тај модел полагања стави на располагање“ (Дневник, 2020). Та изјава можда најбоље илуструје социјалну (локалну, регионалну и глобалну) деконтекстуализованост одговора власти на пандемијски изазов. Шта значи изјава „у нашем закону не постоји могућност полагања испита на даљину“ у тренутку када се цела планета сусреће са новим

12 Видети више о томе у допису Кристофа Гролимунда (Christoph Grolimund), председника ENQA, који је упућен Јелени Кочовић, директорки НАТ-а, 28. фебруара 2020. године (Grolimund, 2020).

мутираним обликом вируса који у значајном проценту има летални исход? Остаје загонетно због чега је у тако неизвесном тренутку, на самом почетку пандемије, министар Шарчевић врло резолутно искључио могућност онлајн полагања испита на факултетима, тим пре што је то, испоставило се касније, практиковано као опција у скоро свим земљама региона у тренуцима када су се криве пандемијског таласа подизале, а број новооболелих и смртних исхода неконтролисано растао.

Иако је мандат министра Шарчевића окончан у октобру 2020. године када је састављена нова влада, он се није вратио својој премињистарској каријери већ је именован за специјалног саветника председника Србије Александра Вучића за образовање. О активностима саветника Шарчевића у јавности није било говора, све до скорашњег избора новог ректора Универзитета у Београду када су у јавност процуреле информације о његовом ангажовању у обезбеђивању подршке једном од кандидата. Уочи гласања за избор ректора на Савету Универзитета у Београду, Борис Беговић, колумниста *НИН*-а и професор Правног факултета Универзитета у Београду, написао је: „Шарчевић, магистар Младен, физичко лице у својству саветника председника Републике и председнице Владе за реформу образовања... активно се укључио у обезбеђивање подршке изазивачу у политичком подухвату смене ректорке. Па је организовао гостовање изазивача... са његовом проректорском екипом по институтима и позивао декане на састанке у Палату Србија, како би им обећавао куле и градове ако изазивач успе. Добро упућени сматрају да изазивач... не би добацио ни до двоцифреног броја гласова на Сенату да није било овакве закулисне подршке“ (Беговић, 2021, 40). То измештање процеса представљања кандидата изван оквира академског простора увело је у ову фазу избора будућег првог човека универзитета актере који у њему не би требало да имају чак ни епизодне улоге.

Процедура за избор ректора на Универзитету у Београду има неколико фаза, у којима, све до оне последње (изјашњавање Савета), учествују искључиво актери из академске заједнице. У тренутку када су имена кандидата који испуњавају формалне услове утврђена, они пролазе два круга гласања, најпре у Сенату, а потом и Савету. Сенат је највиши *сйручни* орган Универзитета, који чине чланови ректорског колегијума (ректор и четири проректора), декани 31 факултета који се налазе у саставу Универзитета у Београду, четири председника већа групација (друштвено-хуманистичких наука, медицинских наука, природно-математичких наука и техничко-технолошких наука),

председник Већа института и пет директора научних института. Савет је, с друге стране, највиши орган *ујрављања*, који у свом саставу, осим чланова академске заједнице (запослени на универзитету и студенти), има и представнике оснивача (Владе Републике Србије). Савет има укупно 41 члана, од чега су 23 представници Универзитета¹³, 12 чланови које именује Влада Републике Србије и шест чланови које бира Студентски парламент Универзитета у Београду. Занимљиво је истаћи да је усвајањем Закона о високом образовању 2017. године повећан број чланова Савета које именује влада. У претходној верзији истог закона, у члану 52, било је предвиђено да „представници високошколске установе чине две трећине, заокружено на најближи непаран број, док су представници студената и представници оснивача заступљени са једнаким бројем чланова до пуног састава“ Савета (Закон о високом образовању, 2005). У Закону о високом образовању из 2017. године та рачуница је промењена у корист броја чланова које именује Влада, а на уштрб броја представника Универзитета: „Од укупног броја чланова савета универзитета, факултета, односно уметничке академије у саставу универзитета и академије струковних студија, представници високошколске установе чине 55%, представници оснивача 30% и представници студената 15%“ (Закон о високом образовању, 2017). Према претходном Закону, дистрибуција представника Универзитета у Београду, Владе и студената изгледала је овако: 27 представника Универзитета, седам представника Владе и седам представника студената. Према важећем закону – 23 представника има Универзитет, 12 Влада, шест студенти.

На Сенату Универзитета у Београду већинску подршку – 27 гласова, добила је професорка, и актуелна ректорка, Иванка Поповић, док је противкандидат професор Владан Ђокић добио 17 гласова. Међутим, исход гласања на Савету био је обрнут. У изјави коју је дала гостујући на Телевизији N1 актуелна ректорка је констатовала да је први пут у историји Универзитета у Београду „Савет оборио вољу Сената“, додајући да „превелико мешање Савета у рад Универзитета у Београду може да отвори питање да ли се тако крњи његова аутономија“ (N1, 2021a).

13 Деветнаест представника Универзитета бирају већа групација (Веће групација друштвено-хуманистичких наука – 5, Веће групација медицинских наука – 4, Веће групација природно-математичких наука – 4 и Веће групација техничко-технолошких наука – 6), три представника бира Веће института и ректор, на предлог генералног секретара, именује једног представника из редова ненаставног особља.

Пандемијско убрзање

Пандемија вируса корона је дубински трансформисала нашу свакодневицу и учинила видљивим многе проблеме са којима нисмо могли или желели да се суочимо. Бројеви оболелих и преминулих у које смо забринуто гледали почетком пандемије врло брзо су добили лица људи које познајемо. Чetrнаест месеци од званично забележеног првог случаја инфекције вирусом корона у Србији, после четири „пандемијска таласа“, од којих последњи још увек траје, и афера са прикривањем броја преминулих од последица инфекције вирусом корона званично је најављено да ће бити оформљена „радна група за анализу смртних случајева током епидемије ковида 19“. Тим поводом огласио се и инфектолог и професор Универзитета у Београду у пензији др Драган Делић, који је у свом иступању прецизно дефинисао суштину ендемијског проблема, који је пандемија вируса корона само учинила болно видљивим. Говорећи о тој иницијативи, он је изјавио да „чланови те радне групе треба да буду људи од струке и ауторитета... не... подобни, него одговорни (подвукла И. Ј.)“ (N1, 2021b).

У тој краткој реченици професор Делић прецизно описује клиничку слику и дијагностикује узрок ендемије коју као друштво нисмо у стању да ставимо под контролу. Институције на којима почива друштвени живот урушавају се једна по једна јер у њима одлуке доносе они који су у њих изабрани због своје подобности, а не компетентности, на коју се, ваљда, ослања и осећај одговорности. С друге стране, распрострањена малодушност која доминира клиничком сликом тог ендемијског стања омогућава прогресивни ток тог детруирајућег друштвеног процеса. Одлагање суочавања са тим проблемом гура грађане Србије дубље у интимне просторе њихових супрасингуларних реалности, а друштво Србије у аполитични матрикс популистичког једнопартијског гулага. У средишту паноптичке архитектонике власти тог гулага налази се популистички лидер окружен подобним, самопромовисаним експертима, чија је главна компетенција безусловна оданост вођи. О томе сведочи и случај саветника Младена Шарчевића, који је, како каже Неда Арнерић у чувеном филму „Тајванска канаста“ „само мало очигледнији од других“ јер је у овом тренутку привукао пажњу јавности, која још увек није укинута. Међутим, тај случај пружа још један важан увид у стварну локацију „надзорне куле“. Трансфер Шарчевића са позиције министра у улогу саветника председника није ограничио његове штетне утицаје на процесе унутар образовног поља, већ напротив. Приближивши се

правом центру моћи, он је добио додатну инфраструктурну подршку за даље антиинституционално деловање, укључујући и нарушавање аутономије универзитета.

Помало успавана академска заједница није пружила озбиљан отпор приликом доношења штетног Закона о високом образовању (2017), одбијања продужења чланства у ENQA и промене статуса КАПК у „члана који се преиспитује“ (2018), објављивања решења о продужењу статуса „члана који се преиспитује“ након екстерне евалуације НАТ-а (2020) и, у најмању руку, неубичајеног тока избора за ректора Универзитета у Београду. Све то додатно нарушава ионако уздрман углед високог образовања у Србији, а последице би могле бити веома сложене, укључујући и отварање питања валидности диплома које такав систем издаје. „Идеја универзитета је само идеја или замишљено стање ствари“ (Chng, 2018, 136), које конституише простор делања и мишљења чланова академска заједнице. Тај нематеријални простор је утемељен у етичким принципима слободе која омогућава истраживање непознатих поља и одговорности према заједници и властитој струци. Без тог и таквог, „замишљеног стања ствари“ универзитет би могао да постане пука затворска ћелија, без обзира на то колико светла и прозачна она буде била.

Референце

- Bale, T. (2017). Between a Soft and a Hard Place? The Conservative Party, Valence Politics and the Need for a New 'Eurorealism'. *Parliamentary Affairs* 59(3), 385–400.
- Беговић, Б. (2021). Катран на рукама. *НИН*, 40.
- Bentham, J. (1802). Panopticon Versus New South Wales or, The Panopticon Penitentiary System, and The Penal Colonization System Compared, reprinted. In Bowring, J. (ed.) (1962). *The Works of Jeremy Bentham*, New York: Russell & Russell.
- Castells, M. (2009). *The Rise of the Network Society*. 2nd Edition, with a New Preface. Wiley-Blackwell.
- Chng, H. H. (2018). The idea of the university: National asset or ivory tower? In A. Heijnen & R. Vaart (Eds.), *Places of Engagement: Reflections on Higher Education in 2040 – A Global Approach* (pp. 136–141). Amsterdam: Amsterdam University Press. <https://www.jstor.org/stable/j.ctvfjd0xs.23>
- Danas (2018, 9. jun). LGBT удружења: Homofobične i transfobične izjave ministra Šarčevića. <https://www.danas.rs/drustvo/lgbt-udruzenja-homofobicne-i-transfobicne-izjave-ministra-sarcevica/>

- Danas (2017, 29. novembar). Više od 1.000 potpisa za hitnu izmenu obrazovnih zakona. <https://www.danas.rs/drustvo/vise-od-1-000-potpisa-za-hitnu-izmenu-obrazovnih-zakona/>
- Da se zna (2018, 9. jun). Reakcija na homofobične i transfobične izjave ministra Šarčevića. <https://www.facebook.com/dasezna.lgbt/posts/1550434561746504/>
- Democracy Index 2006–19. (2020). London: The Economist Intelligence Unit Limited. <https://www.in.gr/wp-content/uploads/2020/01/Democracy-Index-2019.pdf>
- Дневник (2020, 28. април). Шарчевић: Студенти у домове од половине маја. <https://www.dnevnik.rs/drustvo/sarcevic-studenti-u-domove-od-polvine-maja-28-04-2020>
- Hrvatska enciklopedija (2021). Endemija. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17886>
- European Western Balkans (2020). Skoro svi relevantni međunarodni i domaći izveštaji u 2020. pokazuju pad demokratije u Srbiji. <https://europeanwesternbalkans.rs/skoro-svi-relevantni-medjunarodni-domaci-izvestaji-u-2020-pokazuju-pad-demokratije-u-srbiji/>
- Freedom House (2021). Freedom in the World 2021: Democracy under Siege. <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege>
- Фуко, М. (1997). *Нагзирајући и кажњавајући: настајанак заједнице*. Сремски Карловци: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Giddens, A. (1992). *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. London: Polity Press.
- Giroux, H. A. (2006). *Beyond the Spectacle of Terrorism: Global Uncertainty and the Challenge of the New Media*. Boulder & London: Paradigm Publishers.
- Grolimund, C. (2020, 28. фебруар). Membership of NEAQA in ENQA. <https://www.nat.rs/wp-content/uploads/2020/03/ENQA-Board-decision-2020.pdf>
- Grolimund, C. (2018, 19. март). Reconfirmation of membership of CAQA in ENQA. <https://www.nat.rs/wp-content/uploads/2019/01/Reconfirmation-of-membership-of-CAQA-in-ENQA-2018.pdf>
- Hindmoor, A. (2004). *New Labour at the Centre: Constructing Political Space*. Oxford University Press.
- Istinomer (2021). Mladen Šarčević. <https://www.istinomer.rs/akter/mladen-sarcevic/>
- Liessmann, K. P. (2008). *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. Zagreb: Jasenski i Turk.
- Maffesoli, M. (1996). *The Time of the Tribes: The Decline of Individualism in Mass Society*. London, New Delhi: Thousand Oaks, SAGE Publication.
- Miladinović, A. (2020). Srpska napredna stranka: Koliko su se naprednjaci promenili od dolaska na vlast. *BBC news na srpskom*. <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-52676959>

- Министарство просвете, науке и технолошког развоја (2020, 5. фебруар). Министар Шарчевић: Дипломе из Србије се не доводе у питање. <http://www.mpn.gov.rs/ministar-sarcevic-diplome-iz-srbije-se-ne-dovode-u-pitanje/>
- N1 (2021a, 26. мај). Popović: Savet do sad nikad nije oborio volju Senata UB, bilo nekih stvari... <https://rs.n1info.com/vesti/popovic-savet-do-sad-nikad-nije-oborio-volju-senata-ub-bilo-nekih-stvari/>
- N1 (2021b, 25. мај). Delić o radnoj grupi: Ne treba birati podobne, nego odgovorne. <https://rs.n1info.com/vesti/dragan-delic-o-radnoj-grupi-za-analizu-smrtnih-slucajeva/>
- Српска напредна странка (2021). <https://www.sns.org.rs/>
- Stojanović, D. (2010). *Ulje na vodi: Ogledi iz istorije sadašnjosti Srbije*. Beograd: Peščanik.
- Stokes, D. (1992). Valence politics. In D. Kavanagh (ed.), *Electoral politics* (pp. 141–164). Oxford: Clarendon Press.
- Stokes, D. E. (1963). Spatial models of party competition. *The American Political Science Review* 57(2), 368–377.
- Закон о основама система образовања и васпитања (2017). *Службени гласник РС* 88/2017. http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/09/ZOSOV_SL_gl_88_17.pdf
- Закон о основном образовању и васпитању (2019). *Службени гласник РС* 55/13, 101/17, 27/18 – др. закон и 10/19. <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>
- Закон о предшколском васпитању и образовању (2019). *Службени гласник РС* 18/10, 101/17, 113/17 – др. закон и 10/19. <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>
- Закон о средњем образовању и васпитању (2017). *Службени гласник РС* 55/13, 101/17. <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>
- Закон о високом образовању (2017). *Службени гласник РС* 88/17, 27/18 – др. закон, 73/18. <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakonski-okvir/>
- Закон о високом образовању (2005). *Службени гласник РС* 76/2005–3, 100/2007–4 – аутентично тумачење, 97/2008–51, 44/2010–28, 93/2012–182, 89/2013–3, 99/2014–3, 45/2015–27 – аутентично тумачење, 68/2015–69, 87/2016–3. <http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/reg/viewAct/5f688c8e-4798-470f-9adf-5bc0739c72aa>
- Zaller, J. R. (1992). *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge University Press.

Isidora Jarić*

ENDEMIC PANOPTICON OF IGNORANCE: POPULIST MANAGEMENT OF HIGHER EDUCATION IN CORONAVIRUS ACCELERATION

Abstract: The coronavirus pandemic has radically changed the coordinates of everyday life. However it also reveals the problems that we, as a society, have been delaying to face with in the long run. The paper discusses the way in which the populist political management in power governs the education system and especially higher education through the construction of a specific panopticum administrative structure. In the center of that structure is positioned the populist leader. Such a clearly centralized decision-making structure obstructs and jeopardizes various processes in the (higher) education field. Among these processes, perhaps, the most serious is the violation of the autonomy of university.

Key words: coronavirus, education system, higher education, populism, Serbia

* Associate Professor at the Faculty of Philosophy, University of Belgrade. Research area – Sociology of Education. E-mail address: ijaric@f.bg.ac.rs.